

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԿՏՈՐ ՀԻՒԳՈՒ ՏՕՆԱԽԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

«*Порядок*» լրագրի փարիզի թղթակիցը գրում է հետևեալը. Հետաքրքրութեամբ եմ և նայեմ ժամանակ անհամբերութեամբ անցնում էի ես Աստղերի հրապարակով, մտնելովով էլ յառեան փողոցին, կամ, ինչպէս ֆրանսիացիք ասում են, զ'էյս փողոցին, որտեղ ապրում է բանաստեղծը։ Կես և 11 ժամ չը կար, և մինչև տնախմբութեան սկսվելը զեռ երկու ժամ մնում էր։ Որք մասը և խնամ է։ Հրապարակի վրա ժողովուրդը կանգնած է առանձին խումբերով։ Յրդոցները չըջում են ազդակելով. «*Մեզանք ի յիշատակ Վիկտոր Հիւգոյ օտնախմբութեան*»։ Յաղթական կամարի մոխրազոյն փիթիւսի կամարների տակ հաւաքվում են զանազան երաժշտական ընկերութիւնները գրողներով, որոնց գլխին կախված են մեղադրելը։ Հետագայ լսում է Մարսելիցի ձայնը։ Կէպի Աստղերի հրապարակը տանող բազմաթիւ փողոցներով անցնում են ժողովրդի ջրված խումբեր։ Ամեն բան կարծես զանգագ է երևում, և ես մինչև անգամ կարծում եմ, որ օտնախմբութիւնը չի յաջողվի։ Տնախմբութեան պրոգրամն կայանում է նրա մէջ, որ պէտք է հանդիսաւոր կարգով անցնեն բանաստեղծի պատուհանի առջև, — բայց ո՞վ Ամեն բան կախված է ժողովրդի մանտկցութիւնից։ Բայց ժողովուրդը զեռ ևս չէ երևում։ Ահաւոր է բարակ և սառը անձրև զայլ։

Ահա և զ'էյս փողոցը։ Մուտքի մօտ կանգնեցած է կամար։ Կրկն կողմից վնեցիական առաջատներ, պատաստած պատկերով, արմաւենու ծիւղերով, զարդարված երեք զոյնի գրողներից կազմված փահաններով և փոքրիկ տախտակներով, որոնց վրա գրված են բանաստեղծի բոլոր գրուածքների անունները։ Վերև, առաջատները միացած են լայն կարմիր ժապուհով բանաստեղծի անունով և նրա ծննդեան և յօրելանի թւերով։ Ահա և ամբողջ կամարը։ Ամբողջապէս փերցրած կամարը մի տեսակ զեղեցիկ և ուրախ ապաւորութիւն է դրածում։ Համեմատելով այս ընկն բանը Յաղթական կամարի քարակոյտի հետ, ակամայ ժողովում ես։ Ո՞րք այս երկու կամարներից յարաւ է։ — Հարցնում ես ինքդ քեզ։

Փողոցի վրա բաւականին խաղաղութիւն է տիրում։ Մի քանի տեղ, մեծ մասամբ մտափառների խանութների վրա, որոնք զարդարված են բարեկենդանի պատմաւով, զրօշմներ են զգո՞ւմ։ Վերջապէս ժողովուրդը խաւում է։ Ես բանաստեղծի տան առջև եմ կանգնած։ Այն կողմը փոքրիկ երկյարակներ տուն է վերնատունով։ Մուտքի առաջ երկու շինարարներ են կանգնած, որոնց ծոցները հիւսված են արմաւենու ծիւղերով։ Կրկն կողմերում զրգած են կենդանի ծաղիկների փունջեր — ծաղիկները թիւ չունեն։ Կրան առաջը զրգած են ոսկէ զափնեայ պտիկ, հասարակապետութեան բնորոշ կիսարձան — և էլի մէկ ինչ որ պայծառ բան։ Հանդէպի տան պատշգամբի վրա կանգնած է տղամարդկանց մէկ խումբ, որոնց մէջ ես որոշում եմ Նաբիէ կասեմ, փոքրիկ պատկերը։ Այս տեղերը փառված էին Չարս կողմն ահագին ամբոխ է։ Այն պոլիցիան չը կայ։ Այս անգամ նրանց զերբը կատարում են մամուլի ներկայացուցիչները, որոնց կարելի է ծանաչել իրանց կրած նշաններով և փունջերով։ Նրանք չըջում են, ժողովրդին երկու կարգ կանգնեցնելով, ծիծաղում են, ներողութիւն են խնդրում։ Մէկը նրանցից, մի երկուս-

աւոր ֆրանսիացի, աստիկ գրավից իր զեռով և ցուցնելու շափ զիպում է մարդկերանը։ Առաջ երկու զամեններ են կանգնած, որոնցից մէկը առանց լսելու, շատախառն է և ամենքին ծիծաղեցնում է։ Ամբողջ փողոցի վրա, ինչքան ես կարողացայ տեսնել, ժողովուրդը կանգնած է երկու կարգ։ Յանկարծ երկուսը յարկում բացվում է պատուհանը — և երևում է բանաստեղծի այնպարզ գլուխը և նրա թռչուններ — ժաննի և Ժորժի փոքրիկ գլուխները։ «*Վիկտոր Հիւգո*» — լսում են ժողովրդի բարձր ազդակները։ Ներսնին ձեռքով է անում, ողջունում է, ժպտում է։ Մէկ ծանր լուսնիւն է տիրում։ Ամբողջ և բանաստեղծը նայում են միմեանց վրա և չեն իմանում, թէ ինչ անեն։

Ահա թէ մտակից ինչ տեսք ունեն ժողովրդական մեծ ցոյցերը, մտածում եմ ես, և փնտում եմ, որ Վիկտորի օտնախմբութիւնը ես, որի մասին այնքան հետաքրքրութեամբ կարդացել եմ գրքերում, խկապէս, երևի, արան ման մի բան է եղել։

Պատուհանը փակվում է և մինչև անգամ փարպոյնները իջնում են։ Ամբողջ ամում է և անհամբեր է դառնում։ Ոտներս մըրսում են։ Անձրևը կրկին սկսում է զայլ։ Վերջապէս ձանձրալի սպասելուց յետոյ, աղաղակներ են լսում. «*Վերջապէս*»։ (Նույն հանուր լուսնիւն մէջ յայտնվում է հասարակաւ մարդկանց մէկ խումբ նշաններ ունեցող զիւարկներով, արանք քաղաքային խորհրդի անդամներն են։ Մտանալով բանաստեղծի տանը, նրանք զիւարկները հաւանում են, ամբողջ հետեւում է նրանց օրինակին և ամենքի բերանից կարծես ակամայ և անպատելի կերպով դուրս են թռչում ողորդած ազդակներ։ Կնցել Վիկտոր Հիւգոյ Ներսնին իր երկու թռչունների մէջ անդ կրկին յայտնվում է պատուհանում և ձեռքով է անում։ Քաղաքային խորհրդականի անդամները, չը նայելով ջրաին և անձրևին, բաց գլխերով մտնում են պատուհանին։ «*Վիկտոր Հիւգոն ծոցից հանում է քառամայ մէկ թերթ և սկսում է կարդալ։ Միջրում է ինչ չէ լսում, յետոյ ես զանազանում եմ մի արածայն, մինչև անգամ մեղօղակուն ձայն, որը ինչ որ խաւում է եւրոպայի և Ամերիկայի մասին, յիշում է ընդմիջ, — բայց այստեղ բանաստեղծը թաշկինակը մտնեցնում է աչքերին, արտասուքները թափվում են զէմբի վրա, — կրկին շինչ չէ լսում։ Ամբողջ զգածված է և ինչքան ոյժ ունի ծափահարում է։ Ինչ վրա փառ ապաւորութիւն է դրածում, որ ձանձա և Ժորժ նոյնպէս ծափահարում են նրան իրանց փոքրիկ ձեռքերով, — երևում է որ նրանց անքրեցիկ են այդ բանը, կը փառնեն նրանց, մտածում եմ ես, ցաւով նայելով նրանց զեղեցիկ և աշխոյժ զէմբերի վրա։*

Այդ լուսնիւն մտակի լսում են Մարսելիցի հիւսիսները, երևում է գրողի և ժողովրդի խաւն բազմութիւն զանգագ մտանում է... Ես զօտարանում եմ արտայայտել այս բոլորի աշխոյժ ազդեցութիւնը։ Ամեն բան յանկարծ փոխվեցաւ։ Արանայում փայլեանք, որպէս մրրիկ, վրա հասաւ յանկարծակի, անապատելի, ինչպէս միշտ պատահում է այսպիսի մեծ հանդէսների ժամանակ։ Միջրից սկսեցին կերպով արամազրված, զեռ չը կարողացայ փոփոխութիւն նկատել իմ արամազրութեան մէջ, որ արդէն արտասուքներ սկսեցին թափվել աչքերիցս. — մի և նոյն պատահեց և ինչ չըջապատողների հետ։ Այն նախապատրաստված չէր այս տեսարանի

համար, ամենքը տեսան նրան առաջին անգամ։ Տեսնելով այս ամբոխը, որը հանդիսաւոր կերպով և խորին յարգանքով անցնում էր Թաւանմանայ, բայց զեռ քաշ ձեռնում առջև, ես միանգամով հասկացայ այս տանի փհհիւնը և նշանակութիւնը, որ սկզբում ինչ համար մտնել էր։ Մտում էր ինչպէս անցկացան մի քանի փառ մարքեր, որոնք, որպէս արեգակի ճառագայթներ, լուսաւորեցին առաջ կատարվող բոլոր անցքերը...

Այս ծերունին պատերազմական ոչ մէկ յաղթութիւն չէ արել, ոչ մի կաթիլ արիւն չէ թափել, ոչ մէկ այրի կամ որ չէ թողել, — բայց այնու ամենայնիւ հպարտ ժողովուրդը կամաւորապէս խանդհեցնում է նրա առաջ իր գլուխը...

Այս, առաջ տեսնում եմ ոչ թէ զատարկաշրջիկների մի խումբ, այլ «*ժողովուրդ*» այս սրբազան խօսքի ամենաբարձր նշանակութեամբ։ Նրանցից իւրաքանչիւրը ոչ միայն գիտէ իր առաջին բանաստեղծի անունը, բայց, երևի, կարդացել է շատ նրա գրուածքներից, և շատերն էլ բերան գիտեն։ Բախտաւոր բանաստեղծ։ Բախտաւոր ժողովուրդ։

Այժմ իրազօրծվում են մի ուրիշ համաշխարհային բանաստեղծի մեծ խօսքերը. «*Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*»։ Ես տեսնում եմ մարդկային բարձրագոյն արդարութեան գործողութիւնը, ժողովրդական արիւտուրի պատկերը։ Կես ևս զազայի մէջ չը դրած առաքնութեան վրա պակ է դնում... Մինչև այժմ այդպիսի լուծում տեսել եմ քեմի վրա և այդ ինչ երևում էր անարգ, բայց որքան սրտաշարժ և ուրախալի է նա կեանքի մէջ։ Ինչ քաշալերով օրինակ է նրանց համար, որոնք նոյնպէս սիրում են ժողովուրդը և որոնք պատրաստ են սոյ իրանց հոգու բոլոր ուժերը և սրտի բոլոր արիւնջը նրա համար։ Եւ ինչքան մեծ նշանակութիւն ունի մեծ ծերունու այս անշարժ անգորութիւնը, որը բարձրից քաղցրութեամբ ժողովում է ամբոխին, որը իր կողմից շարժվում է ցածում, միշտ ալիկովմով, միշտ փոփոխվով, բայց միշտ խորին յարգանքի և երախտագիտութեան զգացմունքով բարձրացնում է իր աչքերը զէպի նա։

Եւ նա արժանի է այս պատկերներին։ Թող հակաձառին նրա տաղանդի յատկութեան մասին, թող ասեն որ նրա լիրիկական բանաստեղծութիւնները զուրկ են պարզութիւնից, գրամաները — ձգուցիկներից և բռնաները — բռնանքներից, բայց նա մեծ է նրանով, որ նա իր ահագին ընդունակութիւնից և ոչ մէկ մասը չը թողեց հոգի մէջ, և նրանով, որ նա այն բերից մէկն է, որոնք չէին ամաչում խօսել արտասուքից աչքերով զէպի մարդկութիւնը ունեցած սերն մասին։ Նա աշխատում էր և սիրում էր — նրա մէջն է կայանում նրա երկրորդական կեանքը, որը հարուստ է անցքերով և փոփոխութիւնով, ամանդանքներով և փառքով, — մի խօսքով ամեն բանով, բայց նախապատեցի։

Ահա այն զգացմունքները և մարքերը, որոնք յանկարծակի պատկերին ինչ, տեսնելով այս բազմաթիւ ժողովրդի տեսարանը, որ հանդիսաւոր կերպով անցնում էր Թաւանմանայ բանաստեղծի մօտով, Մարսելիցի հիւսիսների ներգաշնակութեան աղդեցութեան տակ։

Ընկերութիւն անցնում էր ընկերութեան հետեւից, պատգամաւորութիւն պատգամաւորութեան և օրհնատը օրհնատի հետեւից։ Բոլոր ընկերութիւնների թիւը հասնում էր 300, մօտ 10։ Միայն երաժշտական

ընկերութիւններ էին, 140-ից աւելի «*chambre Syndicales*», յետոյ պատգամաւորութիւններ մամուլի կողմից, ուսումնականներէրից, ուսանողներից և այլն, և այլն։ Հանդէսը մօտ երեք ժամ է տևում, կարծես վերջ չունի։ Կարգադրողները աստիկ զազրում են։ Մէկը նրանցից դառնում է մեղ և պարծենում է, որ կիթէ այստեղ պոլիցիան ինչէր, — չէր կարող ժողովուրդին այսպէս կարգով կանգնեցնել։ Բայց երկու բոլե չանցած, ամբողջ շարժվեցաւ և ինչ ամբոխի հոսանքը հետաքրքեց բանաստեղծի տանից, որ այժմ բոլորովին ծածկված է ծաղիկներով։ Հեռանում եմ և տեսնում եմ պատուհանում, այժմանից արդէն պատմական անձն դառած, Պարնէլի այրական գլուխը։

Մտակի փողոցներով ես յետ զնացի։ Աստղերի հրապարակը զեռ ևս լինէ է ժողովուրդով։ Ամբողջ փողոցը այնտեղ է։ Կես միջիւնից աւելի մարդիկ մանտկցեցին օտնախմբութեանը։ Ուրախ ծիծաղը լսում է ամեն տեղից։ Լսում են երաժշտութեան ձայներ։ Կարգած, ես թողնում եմ հրապարակը։ Կիսումս ակամայ հետեւեալ հարցն է ծագում. այս մեծ բանաստեղծը և քաղաքացին, որը իր ամբողջ կեանքում խօսել է բարոյականութեան մասին, գոնէ մազալափ բարոյականացրեց իր ժողովուրդին։ Եւ այս ծշմարիտ զեղեցիկ տեսարանութիւնը կը զարննի արդեօք այս հարկւր հազարաւոր մարդկերանցից զոնէ մէկին աւելի բարոյական և աւելի մարդու, քան թէ էր երկն այս ժամանակ։

Որպէս պատասխան իմ ծածուկ խորհրդանութեան, աչքիս են ընկնում յայտարարութիւնների սխանքը, որոնց վրա մէկ արշինանոց տառերով գրված է «*La fête de Victor Hugo*», իսկ կողքին մի թաթոնական ափիշա, որի վրա նոյնպիսի արշինանոց տառերով գրված է «*Nana*»։

ՄԵՏԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱՅՈՒԹԵՆ ԲՆԱԿԵՐՈՒԹԵՆԻՏ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 5 մարտի 18 Տէր Հանգուցեալ Կայսրի մարմնի տեղափոխելը կը կատարվի մարտի 7-ին Նիփա դեպի աստուցի կրայով։ Այն անգը, որտեղ մահացաւ կերպով վերադարձնաւ Թագաւորը, ցանկապատված է։ Գուման փնտել է արձան և մատուց կատուցանել։ Յայտնվեցաւ, որ Բիստիփ յայտնի փառաւական Գրոմովի գործակալատարի օրդին է։ «*Норме Времени*» լրագրի կարծում է, որ եղեռնագործութեանը շատ մարդիկ էին մտանկցում և տեղափոխել էին քաղաքի զանազան կողմերում։ Քաղաքականապէս հաղորդում են պոլիցիային զէմբը ձեռքին ընդգրկող անձը այն բնակարանի մէջ, որտեղից Բիստիփ և նրա ընկերը ատացել էին ծայրիկ ուսմբեր, Սմերնիայա նահանգի, Սիւնիփայա գաւառի զիւղացի է։ Տեսնելով Միխայիլով անունով։ Նա մտանկցել է պատրաստական աշխատանքներն եղեռնագործութեան համար։ Կալանաւորվածի թղթերի մէջ գտնվեցան Նիաուրիւնայա ջրանցիկի միջոցով Մարտի Մարտի փողոցի ներկայիս իրերը։ Բացի այդ պոլիցիան յայտնել է զատաստանական իշխանութեանը, զիւղացի Կորոզովի պոնրափառաւոր խանութից Մայայա Մարտիայա փողոցի վրա անհետացել են տեղերը, մարք և կին, թողնելով կատարված հոգային աշխատանքների հետքեր։ Կորոզովի բնակարանը և մատուցող խանութը խուզարկելու ժամանակ գտնվեցաւ մինչև փողոցը հասցրած մի փորված — կան։ «*Страна*» լրագրին երկրորդ նախազգուշութիւն է տուած № 27-ի մէջ տպված առաջնորդող յօդուածի համար, իսկ «*Голосъ*» լրագրին տուած է առաջին նախազգուշութիւն № 63-ի մէջ տպված երկրորդ յօդուածի համար։ Կես տաւրով նշանակված է խորին սուգ, որ չորս բաւարդի վրա է բաժանված։

Իմրդիր — հրատարակող ԴԻՄԻՏՐ ԱՐԵՐՈՒՆԻ